

VREDNOTE IN ŠPORT

(po spominih in prostih asociacijah zapisal Robi Kroflič)

Razmišljanje o vrednotah in/v športu zaznamujejo številni paradoksi: velik razkorak med ideali in stvarnostjo, mnogoterost in nezdržljivost protislovnih vrednot ter majhen vpliv deklariranih vrednot na realno dogajanje v športu. Zato se upravičeno zastavlja vprašanje: kako lahko v šoli, ki ima na stališča, vrednote in vedenje mladih mnogo manjši vpliv kot mediji, vzorniki iz sveta odraslih in splošno gladiatorsko vzdušje v tekmovalnem športu, razvijamo prave športne vrednote? Ali so predpostavke o športu kot mediju sublimacije agresivne energije, promocije zdravja, motivacije za aktivno izrabo prostega časa itn. sploh uresničljive?

Prva asociacija, ki mi pade na pamet v zvezi z vrednotami v športu, je izjemno komičen prizor iz filma »Jaz, Petek« (1976). Ko Robinzon sreča divjaka Petka na samotnem otoku, si poskuša z njim popestriti življenje in pregnati osamljenost. Zato se spomni, da bi lahko priredila športno tekmovanje. Ker pa Petek ne pozna duha športa, mu ga mora Robinzon najprej razložiti. Tako postavi palice za začetek in konec teka in Petku pove, da bosta tekmovala, kdo bo prej pretekel označeno razdaljo. Petek je seveda za Robinzona v prvem teku veliko prehitel, da bi bilo tekmovanje zanimivo. Zato se Robinzon pritoži, da je Petek tekel povsem »brez stila« in da bosta tekmo ponovila. V drugem teku se Petek trudi, da bi posnemal Robinzona in tekel »čim bolj elegantno« (ter pri tem skrajno smešno dviguje kolena, drži zravnano hrbtenico in ves čas pogleduje zdaj po svojem, zdaj po Robinzonovem stilu teka), zato zaradi pretirane pozornosti, namenjene »estetskemu kriteriju«, na cilj prvi pride Robinzon in veselo slavi zmago. Zdaj se pritoži Petek, rekoč, da je tekel lepše kot Robinzon in zato on zasluži zmago. Ko se ne moreta dogovoriti o tem, čigavi »kriteriji« so pomembnejši, pa šport opustita...

Ta komična zgodbica nas opozarja, da je obravnava vrednot v športu vse prej kot enostavna. Šport očitno združuje mnoge, večkrat protislovne vrednote, jih prilagaja potrebam časa in prostora, pri tem pa mnogokrat prihaja do velikega razkoraka med »deklariranimi« in »dejanskimi« vrednotami, med ideali in realnostjo. Pomislimo le na de Coubertainovo olimpijsko načelo, »pomembno je sodelovati, ne pa zmagati«, ki, če ga dobesedno upoštevamo, izniči same predpostavke tekmovalnega športa kot takega. Družimo se namreč lahko na mnoge načine, predpostavka tekmovalnega športa pa je merjenje moči in sposobnosti, ne glede na posebne vrednote, cilje in tekmovalne kriterije, značilne za odnos do športnega udejstvovanja v različnih zgodovinskih trenutkih oziroma za različna področja tekmovalnega športa.

Mnogoterost večkrat protislovnih vrednot pa ni značilna samo za pojmovanje ciljev tekmovalnega športa v različnih zgodovinskih obdobjih, ampak se pojavlja tudi v vsakem zgodovinskem trenutku. Starim Grkom na primer pripisujemo humanistični ideal skladnega duhovnega in telesnega razvoja (*kalokagathia*), zaradi katerega naj bi urjenje telesnih spretnosti enakovredno uvrščali med temeljna vzgojna področja ob bok tako imenovanim »sedmim svobodnim disciplinam/umetnostim«, v srednjem veku imenovanim *artes liberales*: gramatiki, retoriki, dialektiki, aritmetiki, geometriji, astronomiji in teoriji glasbe. Veliko vprašanje pa je, če omenjeni ideal *kalokagathie* ni bila le namišljena najvišja vrednota v glavah filozofov, dejanske vrednote športa in športne vzgoje pa so bile veliko bolj uporabno (utilitaristično) zasnovane: za potrebe vojaške vzgoje, za oblikovanje osnovnih kreposti, med katere je Aristotel prišteval hrabrost, zmernost in pravičnost, in, če smo še malo zlobni, za oblikovanje lepih teles mladeničev, ob katerih so se antični učitelji filozofije tako radi

naslajali, da so si izmislili celo zelo prepričljive teorije, ki so opravičevale telesni homoerotični stik med učiteljem in učencem dialektike kot temeljni medij vzgoje filozofa. Iz istega obdobja je tudi eden tistih mitov, ki so pomembno vplivali na rojstvo olimpizma, mit o teku vojaškega sla na Maratonu, ki naj bi po dobljeni bitki nad Perziji leta 490 pr. n. š. pritekel v Atene z veselo novico in – se zgrudil mrtev. Tako vdano izpolnjevanje državljsanske dolžnosti seveda lahko slavimo kot herojsko, skrajno čudno pa je, da se tek do smrtne izčrpanosti brez rezerve poveže s humanističnim načelom skladnega razvoja in z idejo olimpizma.

Skratka, s športom se od nekdanj povezujejo protislovne vrednote, ki so med seboj združljive le »za ceno« osnovnih idej tekmovalnega športa kot takega. Kakor je mogoče mešati vino z vodo le za ceno slabega izdelka, se združevanje protislovnih vrednot še posebej v tekmovalnem športu posreči le za ceno nejasnih konceptov. A tudi prisposoda o mešanju vode in vina vsebuje pomembno izjemo: v mediteranskih deželah se v poletni vročini tradicionalno pije – »bevanda«, pa ne zaradi pomanjkanja vina oziroma trgovskih goljufij. In ker tudi »bevanda« ne nastaja v sodu goljufivega vinogradnika, temveč si jo zmešamo sami po okusu, odkrito razpravljanje o protislovnosti vrednot v tekmovalnem športu ni namenjeno vnaprejšnjemu zavračanju tekmovalnega športa kot takega, temveč razmisleku o možnostih združevanja sodobnih športnih vrednot v primerno celoto.

Naslednji problem, na katerega bi rad opozoril, je zelo majhen vpliv, ki ga imajo deklarirane vrednote na realno dogajanje – ne le v tekmovalnem športu! Prof. dr. Vid Pečjak je lani objavil izjemno provokativno (in prepričljivo) razpravo z naslovom *Vrednote kot milo za pranje vesti*, v kateri je opozoril, da se pri sprejemanju odločitve za neko dejanje človek zelo malo ozira na svoje vrednote, ampak se običajno nasloni na navade, socialne vloge in nezavedno motivacijo. Vsi omenjeni viri motivacije za odločitve so tesno povezani z realnim družbenim okoljem. Tako imenovana nezavedna motivacija nas sili, da sprejmemo odločitev za dejanje, ki ga bo socialna okolica odobraval, mi pa bomo s tem poželi pohvalo. Ko se pragmatična pričakovanja (vrednote) okolice ne skladajo z načelnimi deklarativnimi vrednotami, se bomo v večini primerov torej podredili pritisku socialnih pričakovanj, tudi za ceno očitnega neupoštevanja uradnih vrednot.

Hkrati pa uradne vrednote niso povsem brez pomena. Še več, vrednote imajo pomembno vlogo pri obrambi *ega*, saj si z izrekanjem humanih stališč pomagamo predvsem takrat, ko storimo nemoralno dejanje: »Vrednote nam govorijo: res sem grešil, toda to so bile samo moje naključne stranpoti, v bistvu sem dober. Povožil sem človeka, ker sem bil pijan, vendar globoko cenim človekovo življenje... Vrednote nas tolažijo, ker nam zagotavljajo, da smo dobri kljub slabim dejanjem, predvsem pa nas opravičujejo prihodnjih nečednosti. Vrednote so milo za pranje vesti. Čim bolj je umazana vest, tem več vrednot je potrebnih za njeno pranje.« (Pečjak V., 1999, *Vrednote kot milo za pranje vesti*, *Razgledi*, 3. 3. 1999, št. 5/1132, str. 9)

Ustreznega primera iz sveta tekmovalnega športa najbrž ni težko najti. Pomislimo samo na pregovorno »prednost domačega igrišča«, kjer morajo navijači ustvariti vzdušje pritiska na sodnika, s tem da se kulturno derejo, žvižgajo, cepetajo z nogami, in še takrat, ko jih »malo zanese« v z alkoholom podprti vnemi, jih ne moremo ocenjevati drugače kot »zavedne« in »zveste« publike, brez katere ni sodobnega tekmovalnega športa. Ali na požrtvovalne in strokovno podkovanе športne zdravnike, ki so sposobni začasno »sanirati poškodbo« v nacionalnem interesu, nekateri pa celo športniku predpisati tako učinkovito in strokovno pripravljeno »prehrano«, da je ne športnik sam ne stroge »kontrole dopinga« ne morejo

razkriti. Vrednote kulturnega uživanja v športnih dogodkih in skladnega telesnega razvoja pač ne morejo tekmovati z najvišjimi nacionalnimi interesi, zaradi katerih uspešni športniki v očeh splošne javnosti štejejo več kot zunanji minister, njihovi dosežki pa v smislu promocije države mnogo več kot akcije turističnega, kulturnega in političnega marketinga skupaj (če odmislimo obisk Billa Clintona v Ljubljani, pa še ta se glede na mednarodni odmev težko primerja z uvrstitvijo slovenske nogometne reprezentance na evropsko prvenstvo).

In kakšni so po Pečjaku izgledi za uspešno vzgojo vrednot? Mnoge raziskave socialnih psihologov kažejo, da neposredna vzgoja vrednot ni najbolj učinkovita. Poglejmo si le najatraktivnejša primera iz Pečjakove razprave. Eksperimenta Hotshorna, Maya, Middletona in Putneya ter Darleya in Batsona sta pokazala, da se učenci, ki obiskujejo verouk, nič manj ne poslužujejo goljufij pri pouku kot tisti učenci, ki niso bili deležni moralno-verske vzgoje, ter da celo na študente princetonskega teološkega seminarja – slušatelje predavanja o »dobrem Samaritancu«, neposredna vzgoja vrednot nima prav velikega vpliva. Ko so se omenjeni študenti vračali iz predavanj, so na poti srečali človeka, zagozdenega med vrati. Človeku v stiski je bilo pripravljeno pomagati le 45 odstotkov študentov, torej manj kot polovica. Če se jim ni mudilo, je odstotek narasel na 63, a če se jim je mudilo, je padel na 10 odstotkov. Ob temeljni vrednoti (samaritanstvu) nasprotujočem pragmatičnem interesu (pomanjkanje časa) torej 90 odstotkov eksperimentalnih oseb potepta vrednoto, ki smo jo na predavanjih utemeljevali tik pred dogodkom, ko bi jo lahko uresničili v moralnem dejanju. Zagotovo pa bi sleherni od njih znal na dolgo in široko razpravljati in utemeljevati pomen medčloveške pomoči! In po možnosti udrihati preko nevestnih arhitektov, ki niso pomislili na mogoče posledice arhitektonske rešitve na nesrečo nedolžnih uporabnikov njihovih storitev. Nikoli ne bom pozabil nastopa enega takih »dušebrižnikov«, ki je ob nesreči šolskega avtobusa, ki je peljal šolarje na športni dan, zgroženo naslavljal očitke na nevestno učiteljico, ki ni opazila, da avtobus ni imel ustrezne zimske opreme...

Upam si trditi, da je področje športne vzgoje še bolj zapleteno kot področje splošne moralne vzgoje. Pritisk nasprotujočih si vrednot in pričakovanj javnosti, subjektivnih želja mladih športnikov in njihovih staršev, pa tudi nekaterih konceptualnih šolsko-sistemskih rešitev je namreč tako velik, da brez odkritih razprav in načelnih odločitev za ustrezne ciljne prioritete ne moremo pričakovati uspeha.

Zainteresirana javnost (pedagoški strokovnjaki) od športne vzgoje v javni šoli pričakuje marsikaj: uravnoteženje preveč storilnostne in intelektualistične zasnove šole, krepitev zdravega načina življenja, razvijanje sodelovalnega tovarštva in zdrave tekmovalnosti, discipliniranja, zmožnosti samopremagovanja, razvijanje interesov in navad za zdravo (športno) izrabo prostega časa, hkrati pa uspešen mehanizem selekcije mladih potencialov za aktivno športno udejstvovanje.

Subjektivne predstave staršev otrok, pa tudi nekaterih vzporednih strokovnih organizacij, se od naštetih ciljev in vrednot že močno razlikujejo. Starši od šolskih športnih dejavnosti, še bolj pa od obšolske športne ponudbe, pričakujejo, da bodo njihovi otroci pri teh aktivnostih varno, koristno in ob strokovnem vodstvu preživeli večji del prostega časa, da se bodo s tem izognili nevarnemu »pritisku ulice«, ki jih potencialno vodi k zlorabi drog in huliganstvu, da bodo kompenzirali slabše uspehe pri drugih šolskih dejavnostih, morebiti pa celo v izbranem športu našli »medij« promocije svoje osebne (tudi poklicne) kariere.

Športne pedagoge skrbi status predmeta športna vzgoja znotraj celotne šolske ponudbe, zato opozarjajo na zahtevno strokovnost pri doseganju ciljev učnega načrta na kognitivnem,

konativnem, emocionalnem in motoričnem področju, iz ocenjevanja športne vzgoje delajo celo znanost (iskanje subtilnega ravnotežja med ocenjevanjem absolutnih dosežkov in ocenjevanjem razvoja spretnosti in sposobnosti glede na psihofizične sposobnosti posameznika), v kompleksni obdelavi podatkov v športnem kartonu pa vidijo »bazo podatkov« (nad)nacionalnega pomena za razvoj športne znanosti in uspehov pri posameznih športnih panogah.

Vsa ta stališča in vrednote torej pritiskajo na mladega človeka, ki naj bi znal ločiti med zdravo rekreacijo in nezdravim pretiranim naprezanjem, med športom kot promocijo zdravega življenja brez uporabe drog in zlorabo poživil, med kakovostno izrabo prostega časa in enostranskim ukvarjanjem s tekmovalno disciplino, med zdravo in gladiatorsko tekmovalnostjo, med športnim in huliganskim navijanjem itn. Zamolčevanje teh realnih dilem šolarja ne bo obvarovalo pred problemi. »Pedagoški ideali« se pač nujno srečujejo s pragmatičnimi interesi in izkušnjami, ki prodirajo v naše življenje preko medijev, stališč pomembnih odraslih oseb (staršev, učiteljev, vzornikov) in lastnih izkušenj s športom. Zato nas edino odkrito ukvarjanje s temi problemi lahko obvaruje pred latentno prisotno nevarnostjo, da se bo ob še tako nespornih idealih pred očmi in srcem otroka oziroma mladostnika pokazala (za)hrbta stran športa, ki bo njegovo doživljanje športa oddaljila od humanistično zastavljenih ciljev. Zamolčevanje omenjenih problemov z namenom za vsako ceno obraniti humano vrednost športa pa nas po pravilu vodi stran od zastavljenih ciljev. Ko šolar primerja idealizirane predstave športnega pedagoga z realnostjo, ki jo doživlja posredno preko medijev in stališč pomembnih oseb in neposredno preko spremljanja tekmovalnega športa kot navijač ali aktivni udeleženec, nanj seveda mnogo močneje kot šolske vsebine vplivajo neposredne in posredne življenjske izkušnje.

Se lahko temu škodljivemu pritisku praktičnih interesov in nezavedne motivacije upremo z domišljenimi pedagoškimi projekti? Je tekmovalni šport lahko sublimacija agresivne energije in promocija zdravja? Je športna vzgoja v javni šoli lahko hkrati poligon selekcioniranja talentov, protipol »intelektualistični« naravnosti šole kot institucije in hkrati pomemben posredni vzgojni dejavnik?

Po mojem mnenju ima šola za to na voljo le dve »orodji«. Prvo omenja že prof. Pečjak v svojem razmišljanju o konceptu moralne vzgoje: to je razvoj »refleksivne« in »avtonomne« morale, ki ne pristaja ne na princip narcističnega užitka ne na princip slepega podrejanja protislovnim pričakovanjem (konvencijam) družbene okolice, ki največkrat izničita športne ideale za ceno družbenega uspeha. Takšna zasnova športne vzgoje pa bi nujno morala upoštevati temeljna metodična navodila institucionalne vzgoje (glej Kroflič R., 2000, *Naravne meje vzgoje v javni šoli (Kaj je in kaj ni vzgoja?)*, *Sodobna pedagogika*, št. 1 (pred izidom)) ter v omejenih pogojih šolske socializacije prepoznati uspešne vzgojne dejavnike, ki se bodo lahko kosali z mnogo močnejšimi izvenšolskimi vplivi.

Drugo orodje pa je jasno postavljena ciljna prioriteta v zasnovi športne vzgoje v različnih tipih institucionalne športne vzgoje. Nerealna so pričakovanja, da lahko športna vzgoja »uravnoteži« celotno šolsko ponudbo na nekognitivnem področju, hkrati pa odigra še pomembno vlogo na področju discipliniranja učencev, zdravstvene vzgoje, utrjevanja motivacije za aktivno preživljanje prostega časa ter selekcije športnih talentov. Odločitev za temeljne strateške cilje športne vzgoje seveda sodi v domeno športne stroke.

Upam, da lahko ta provokativni esej, ki tudi po stilu pisanja ne želi ustvariti vtisa o »sistematični znanstveni« razpravi, pripomore k razmišljanju v predlagani smeri.